

ПЕЛЕШОК Я. В.,
студентка IV курсу
(Навчально-науковий інститут обліку,
аналізу та аудиту
Державного податкового університету)

УДК 343.352

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.38>

РОЗСЛІДУВАННЯ ХАБАРНИЦТВА ЯК ФОРМИ ПРОЯВУ КОРУПЦІЇ

Поняття хабарництва, як відомо, властиве практично усім сферам життєдіяльності кожної людини. Поняття хабарництва виникло разом із формуванням суспільного ладу в кожній державі. Звичайно, на кожному етапі суспільного розвитку цьому явищу приділялась особлива увага, зокрема у сфері протидії йому як суспільно небезпечному діянню. При цьому автор вважає, що тотальне панування хабарництва в країні досягається завдяки поширенню цього явища в інституціях, котрі покликані запобігати та протидіяти хабарництву, тобто тими інституціями влади, до яких держава та суспільство мають надзвичайно високий рівень довіри, уповноважуючи спеціальними функціями. З огляду на це автор статті визначає сутність хабарництва, його різновиди та обставини, які підлягають доказуванню в хабарництві. Автор акцентує на окремих аспектах документування та доказування хабарництва як формах прояву корупції відповідно до нового Кримінально-процесуального кодексу України, в якому відбулись значні зміни стосовно протидії цьому явищу. Висвітлені деякі проблемні аспекти розслідування хабарництва в кримінально-процесуальному законодавстві, зокрема розкривається зміст окремих законодавчих труднощів, з якими може зіткнутися слідчий під час розслідування хабарництва. Автор акцентує не на недосконалому кримінальному законодавстві під час розслідування матеріалів кримінальних проваджень щодо хабарництва, а на труднощах у виявленні і фіксуванні фактів таких злочинів.

У роботі також здійснено статистичний аналіз, зокрема, наведено деякі статистичні дані щодо корупційних діянь на стадії досудового розслідування та проаналізовано рейтинг рівня корупції в Україні протягом останніх років.

У науковій статті запропоновано ключові напрями, які б вплинули на розслідування хабарництва в Україні, основний з яких – введення смертної кари за вчинення дій, пов'язаних із хабарництвом. Автор дійшов висновку, що розслідування хабарництва як форма прояву корупції потребує уточнення в подальших дослідженнях, зокрема в напрямі доказування та документування.

Ключові слова: *корупція, неправомірна вигода, прояв корупції, форма корупції, хабар, хабарництво, хабародавець, хабароотримувач.*

Peleshok Ya. V. Investigation of bribery as a form of corruption

The concept of bribery, as we know, is inherent in almost all spheres of life. The concept of bribery arose along with the formation of social order in each state. Of course, at each stage of social development, this phenomenon was given special attention, in particular in the field of combating this phenomenon as a socially dangerous act. At the same time, the author believes that the total dominance of bribery in the country is achieved through the spread of this phenomenon in institutions designed to prevent and combat bribery, i.e., those institutions of power to which the state and society give an extremely high level of trust. Given this, the author of the article identified

the essence of bribery, its types and circumstances that are subject to proof in bribery. The author focuses on certain aspects of documenting and proving bribery as a form of corruption in accordance with the new Criminal Procedure Code of Ukraine, which has undergone significant changes in combating this phenomenon. Some problematic aspects of investigation of bribery in the criminal procedure legislation are covered, in particular the maintenance of separate legislative difficulties which the investigator can face during investigation of bribery is revealed. Although the author emphasizes that during the investigation of criminal proceedings on bribery is not the imperfection of criminal law, and difficulties in identifying and recording the facts of such crimes.

The paper also provides a statistical analysis, in particular, some statistics on corruption at the stage of pre-trial investigation and analyzes the rating of the level of corruption in Ukraine in recent years.

In the scientific article, the author proposes key areas that would influence the investigation of bribery in Ukraine, the main of which is the introduction of the death penalty for acts related to bribery. The author came to the conclusion that the investigation of bribery as a form of corruption needs to be clarified in further research, in particular in the direction of proving and documenting.

Key words: *corruption, illegal profit, manifestation of corruption, form of corruption, bribe, bribery, bribe-giver, bribe-taker.*

Вступ. Однією з ключових соціально-економічних проблем сучасного українського суспільства є хабарництво. Можливо, це зумовлено особливостями нашого менталітету, низьким рівнем суспільного життя, нестабільністю політичної та інших сфер життєдіяльності. Про хабарництво як форму прояву корупції говорять усі, від державного діяча до пересічного громадянина. Інформаційними меседжами стосовно подолання хабарництва як загалом у державі, так і в різних сферах життя, рясніють засоби масової інформації. Не можна не погодитись із тим, що хабарництво як форма прояву корупції є головною сферою нелегальних відносин на сучасному етапі розвитку суспільства.

У зв'язку із цим важливим є подолання цього негативного явища, що зумовлює актуалізацію кримінально-правових заходів боротьби з хабарництвом, котрі займають значне, якщо не основне місце в системі методів її протидії, а їх аналіз і напрями вдосконалення набувають нового значення та потребують уваги з боку науки кримінального процесу. Особливо це стосується розслідування хабарництва, а саме підстав кримінальної відповідальності за це явище, котрими є вчинення діянь, які містять склади давання або одержання хабаря, адже, як показують дослідження, їх тлумачення є доволі складним як для науковців, так і для працівників правоохоронних органів.

Розслідуванню хабарництва як форми прояву корупції присвячені дослідження багатьох науковців (В.В. Гладкий, Д.М. Михайленко, І.В. Піголенко, О.В. Пчеліна та інші). Проте нині як серед науковців, так і серед практиків немає загальноприйнятого підходу та системності в розумінні поняття «хабарництво».

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесу розслідування хабарництва з метою протидії цьому суспільно небезпечному явищу.

Результати дослідження. Хабарництво як явище притаманне будь-якій країні, воно завжди присутнє там, де функціонує публічна влада. Жодна із світових держав не має повного імунітету від цього явища – вони відрізняються тільки його обсягами, характером прояву, масштабами впливу на соціально-економічне та політичне становище. У тих державах, де хабарництво поширене у великих масштабах, воно із соціальної аномалії перетворюється на правило та є повсякденним засобом вирішення проблемних питань, підґрунтям функціонування влади та способом життя членів суспільства. У державах, де воно зустрічається порівняно рідко, хабарництво в громадській свідомості асоціюється із значним злом для країни і її громадян і не справляє значного впливу на суспільне життя [1].

У наукових джерелах по-різному розкривається зміст хабарництва (рис. 1).

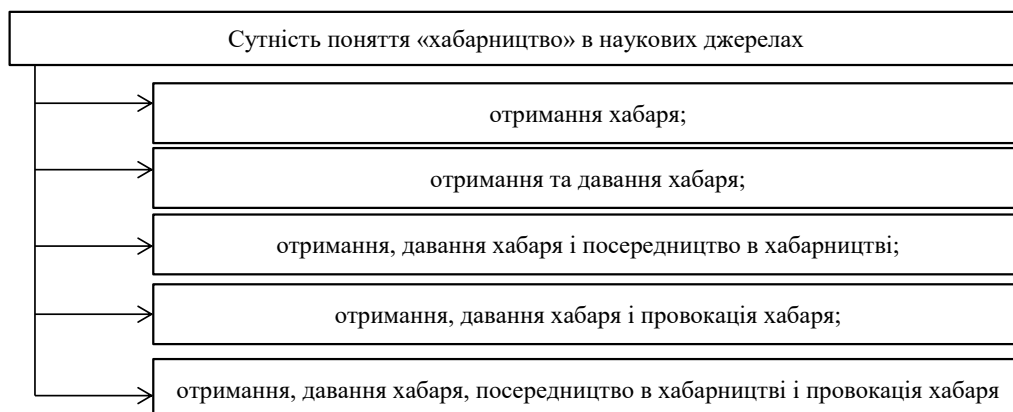

Рис. 1. Сутність поняття «хабарництво» в наукових джерелах

Джерело: складено автором на основі [2]

Зазначимо, що тією чи іншою мірою всі ці поняття є правильними, але з позиції кримінально-процесуального законодавства нас цікавить визначення поняття «хабарництво» в цьому контексті.

Відповідно до цього можна сказати, що хабарництво являє собою єдиний складний двосторонній склад злочину, котрий утворюють два необхідних взаємопов'язаних елементи – давання та отримання хабаря.

Хабар можна формально розглядати в межах таких його типових і поширених у нашій державі різновидів (рис. 2).

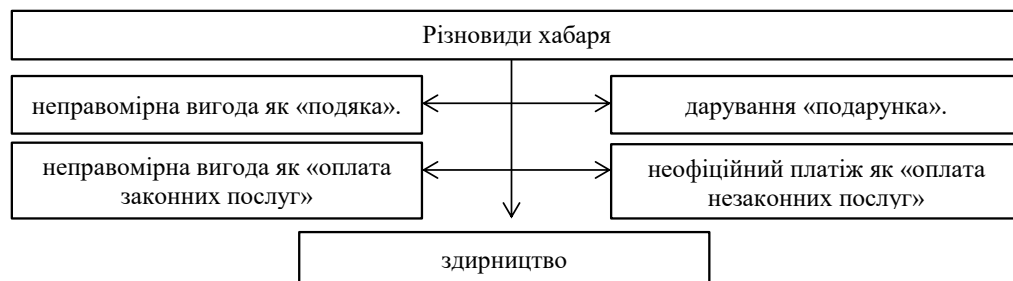

Рис. 2. Різновиди хабаря

Джерело: складено автором на основі [3]

Важливу роль відіграє документування та доказування хабарництва як форми прояву корупції.

У новому Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК) предмету доказування хабарництва присвячено ст. 91, яка має назву «Обставини, які підлягають доказуванню у матеріалах кримінального провадження». Відповідно до цієї статті, в кримінальному провадженні, зокрема у провадженнях про хабарництво, підлягають доказуванню обставини, вказані на рис. 3.

Під час встановлення елементів доказування, зокрема в процесі оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) і на досудовому слідстві під час розслідування матеріалів кримінального провадження щодо хабарництва, варто керуватися положеннями цієї статті,

враховуючи й те, що в ст. 91 КПК України виокремлено обставини, котрі є предметом доказування в процесі кримінального провадження як сукупності фактів і обставин об'єктивної дійсності, котрі наділені матеріально-правовим, цивільно-правовим, кримінально-процесуальним значенням та потрібними і достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті. Ця норма дає відповідь на питання, встановлення яких фактів та обставин являє собою мету доказування. Аналіз змісту цієї статті вказує на те, що в ній йдеться про обставини, котрі вказують на наявність або відсутність у досліджуваній дії складу злочину, що здійснює вплив на визначення міри покарання чи звільнення від кримінальної відповідальності чи є підставами для закриття кримінального провадження. Отже, поняття складу злочину є ширшим від самого предмета доказування. Вони зіставляються як частина та ціле.

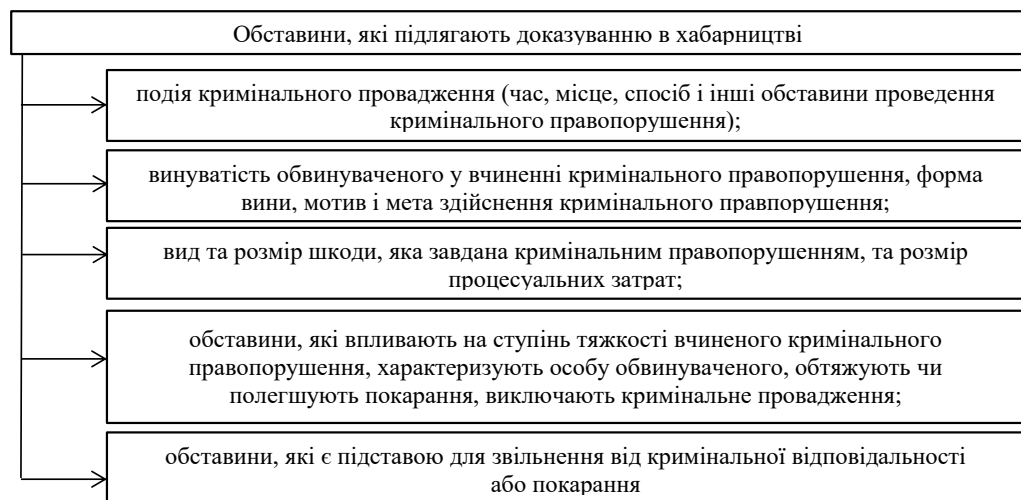

Рис. 3. Обставини, що підлягають доказуванню в матеріалах кримінального провадження

Джерело: складено автором на основі [3]

Обставини, котрі викладені у ст. 91 КПК України, мають узагальнюючий орієнтуючий характер для всіх видів матеріалів кримінального провадження, тому в теорії доказів є загальним предметом доказування на всіх стадіях кримінального здійснення. Водночас індивідуалізація предмета доказування в кримінальних провадженнях стосовно хабарництва здійснюється з урахуванням вимог відповідно до диспозицій ст. 368 (одержання хабара), ст. 369 (давання хабара), ст. 370 (провокація хабара) ККУ, за якими кваліфікується діяння, що підлягає доказуванню [4].

Правильне визначення цих обставин, їхнє всебічне, повне і об'єктивне дослідження дають змогу суттєво збільшити рівень ефективності доказування та є однією з передумов досягнення задач кримінального судочинства в досудовому розслідуванні і судовому розгляді кримінальних проваджень щодо хабарництва. Одним із ключових елементів, котрі підлягають документуванню і доказуванню в кримінальних провадженнях щодо хабарництва, є подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини кримінального правопорушення). Подію цього злочину описано в диспозиції відповідно до кожної статті щодо хабарництва: ст. 368 (одержання хабара), ст. 369 (давання хабара), ст. 370 (провокація хабара) ККУ [4].

Так, у ст. 368 ККУ зазначено (ч. 1): «одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабаря за виконання чи не виконання в інтересах того, хто дає хабаря, чи в інтересах

третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища»; (ч. 2) – «одержання хабаря у великому розмірі або службовою особою, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням хабаря»; (ч. 3) – «одержання хабаря в особливо великому розмірі або службовою особою, яка займає особливо важливе становище» [4]. Під час документування і доказування отримання хабаря необхідно звернути увагу на те, що хабарем у великих розмірах є хабар, який у 200 і більше разів є більшим за неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в особливо великих розмірах – хабар, який у 500 і більше разів є більшим за неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Суб'єктом одержання хабаря може бути тільки службова особа. Проте співучасником цього провадження (організатором, підбурювачем) може бути і приватна особа. При цьому питання щодо кваліфікації дій цієї особи як співучасника чи в одержанні (ст. 368 ККУ), або в даванні (ст. 369 ККУ) хабаря, має вирішуватися з урахуванням спрямованості її умислу і з огляду на те, в чий інтерес, на чиєму боці, із чийої ініціативи – хабароодержувача або хабародавця – вона функціонувала [5].

Варто наголосити, що з прийняттям нового КПК України і внесенням змін і доповнень до ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» [6], суттєво розширився арсенал оперативно-розшукового та кримінально-процесуального документування провадження про хабарництво та його доказування в кримінальному судочинстві. Водночас на практиці в процесі реалізації багатьох нових норм виникає ціла низка проблемних питань у цій сфері, котрі потребують дослідження і негайного вирішення.

Для ефективного документування хабарництва оперативно-розшуковими заходами до відкриття матеріалів кримінального провадження оперативно-розшукові підрозділи вповноважені на використання оперативно-розшукових засобів, які визначені в ст. 8 ЗУ «Про ОРД» [6].

Водночас на ОРД як систему гласних та негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, котрі здійснюються із застосуванням оперативних і оперативно-технічних засобів, покладається важливе завдання в боротьбі з хабарництвом, зокрема: пошук та фіксація фактичних даних стосовно хабарництва окремих осіб і груп із метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства (ст.ст. 1, 2 ЗУ про ОРД) [6].

Зазначаю, що в цьому Законі розширені та кримінально-процесуальні та криміналістичні засоби документування та доказування хабарництва. Так, у новому КПК України появився новий для українського кримінально-процесуального права інститут, а саме інститут негласних слідчих дій (гл. 21) [7]. Хоча варто наголосити, що на практиці застосовувати в доказуванні цей інститут буде вкрай важко, адже у КПК України нечітко визначено процесуальну форму окремих негласних слідчих дій. У чинному КПК України відсутня також і процесуальна форма використання матеріалів ОРД у доказуванні, що також суттєво знижує можливості ОРД у доказуванні, що, відповідно, відображається на досудовому розслідуванні (рис. 4).

Як показує судова практика, відсутність форми використання матеріалів ОРД, близько половини матеріалів кримінальних проваджень про хабарництво не надходять до судових органів, що негативно впливає на судову систему України.

З рис. 4 бачимо можемо спостерігати доволі низький рівень досудового розслідування корупційних діянь у 2019 році.

Зазначаю, що наша держава розпочала антикорупційну реформу з показниками СРІ-2014 в 26 балів зі 100 можливих. У глобальному рейтингу країна посіла 142 місце серед 175 держав – між Угандою і Коморськими островами. Для експертів із міжнародних структур, котрі проводять оцінку, результати України в руйнуванні корупційних схем були малопомітними (рис. 5).

Рис. 4. Структура досудового розслідування діянь з ознаками хабарництва у 2019 році

Джерело: складено автором на основі [9]

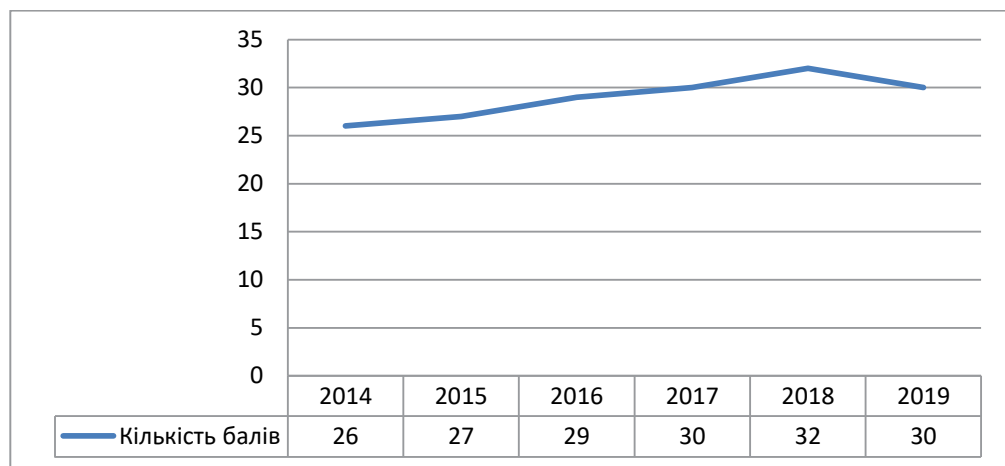

Рис. 5. Динаміка показників СРІ: 2014–2019 роки

Джерело: складено автором на основі [10]

Зауважу, що на сучасному етапі основною проблемою під час розслідування матеріалів кримінальних проваджень щодо хабарництва є не недосконалість кримінального законодавства, а труднощі у виявленні і фіксуванні фактів аналогічних злочинів (ті, які виникають у результаті службового зловживання посадових осіб органів досудового розслідування і судових органів).

Вважаю, що ці проблемні питання, які пов'язані з виявленням і документуванням проявів хабарництва, можна вирішити внаслідок затвердження міжвідомчої інструкції. Остання надала б змогу уніфікувати дії всіх правоохоронних органів, уповноважених розслідувати хабарництво, на всій території нашої держави, ретельно регламентуючи алгоритм їхній дій та способи правильного документування [8].

Також, на переконання автора, ключовими напрямками, які б вплинули на розслідування хабарництва в Україні є:

– збільшення міри покарання для державних службовців, зокрема запровадження смертної кари за хабарництво, на кшталт Китайської Народної Республіки;

- відміна внесення застави в будь-яких розмірах за хабарництво, що надало б змогу впливати на хід слідства підозрюваним;
- в контексті зниження кількості допущених помилок під час документування слідчим факту вчинення хабарництва, проводити курси підвищення кваліфікації в цьому напрямі;
- запозичення зарубіжної практики передових країн стосовно розслідування хабарництва як форми прояву корупції.

Висновки. Отже, хабарництво являє собою корупційний прояв, для якого характерна особлива небезпека. У контексті дослідження визначено сутність хабарництва, основні прояви його здійснення, організацію процесу документування та доказування, а також наведено основні статистичні показники щодо корупційних діянь. Хотілося б зазначити, що нині правоохоронні органи вживають усіх превентивних заходів щодо виявлення фактів хабарництва та їх розслідування, але на заваді цьому стоїть ціла низка проблем та труднощів. Відповідно, перелік труднощів та проблем, що виникають під час розслідування хабарництва, потребує уточнення в подальших дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Піголенко І.В. Хабарництво як соціальний феномен сучасного суспільства. *Вісник Національного технічного університету «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2009. Вип. 4. С. 113–121.
2. Михайленко Д. Поняття та правова природа хабарництва. *Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць.* 2007. Вип. 32. С. 196–203.
3. Гладкий В.В. Хабарництво як базисна форма прояву корупції. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2018. Вип. 16. С. 5–10.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 14.02.2020)
5. Про судову практику у справах про хабарництво : Постанова пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02> (дата звернення 14.02.2020)
6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. 135-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення 14.02.2020)
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 08.07.2018 р. 4652-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4652-17#Text> (дата звернення 14.02.2020)
8. Пчеліна О.В. Хабарництво як корупційний прояв: деякі аспекти розслідування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2013. Вип. 3. С. 394–401. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2013_3_48. (дата звернення 14.02.2020)
9. Офіційні дані МВС України. URL: <https://mvs.gov.ua/> (дата звернення 14.02.2020)
10. Індекс сприйняття корупції (CPI): динаміка останніх 5 років. URL: <https://nabu.gov.ua/open-office/biblio/sociologiya/indeks-spriynyattya-korupciyi-sri-dinamika-ostannih-5-rokiv> (дата звернення 14.02.2020)

